

موضوعات پیشرفته در مالیه اسلامی، با تأکید بر بانکداری اسلامی

Advanced Topics in Islamic Finance, With an Emphasis on Islamic Banking

Asghar Abolhasani Hastiani*

Rafi Hasani Moghadam**

اصغر ابوالحسنی هستیانی*

رفیع حسنی مقدم**

Received: 22/July/2012 Accepted: 18/Dec/2012

پذیرش: ۱۳۹۱/۹/۲۸

دریافت: ۱۳۹۱/۵/۱

Abstract:

One of the main challenges in teaching economics in Iran is the lack of accordance with Islamic principles. Although attempts have been made to Islamization these texts, the spirit of the books and papers on the economy still has a Western flavor. On the other hand, sources and books on Islamic economics especially Islamic banking have higher management-accounting approach and less considered Islamic banks as the firms with economics behaviors. The purpose of this paper is to propose and evaluate advanced topics (chosen topics) in Islamic Banking with economic approach. In this paper the topics such as the nature of monetary in Islamic economy, firm theory and Islamic banking, portfolio theory in Islamic banking, central banking in Islamic economy, and survey of techniques for measuring the efficiency of Islamic banks has been discussed in detail.

Keywords: Islamic Banking, Firm theory, Central Banking, Portfolio Theory, Efficiency

JEL: G21,E58.

چکیده:

یکی از مهم ترین چالش های نظام آموزش اقتصاد در ایران، عدم تطابق کامل آن با اصول اسلامی است. هر چند کوشش هایی برای اسلامی نمودن این متون شده، اما روح کتب و مقالات اقتصادی، کماکان، رنگ و بوی غربی دارد. از سوی دیگر، منابع و کتب موجود در زمینه اقتصاد اسلامی، به خصوص بانکداری اسلامی، بیشتر رویکرد مدیریتی - حسابداری دارند و کمتر به بانک اسلامی به عنوان یک بنگاه با رفتارهای اقتصادی نگریسته شده است. هدف این مقاله، بررسی عنوان های پیشرفته (موضوعات انتخابی) درس بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی است. در این مقاله عنوان هایی چون ماهیت پول در اقتصاد اسلامی، نظریه بنگاه و بانک اسلامی، نظریه سبد دارایی در بانکداری اسلامی، بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی و بررسی تکنیک های سنجش کارایی در بانک های اسلامی، به صورت تفصیلی، بررسی شده است.

کلمات کلیدی: بانکداری اسلامی، نظریه بنگاه، بانکداری مرکزی، نظریه سبد دارایی، کارایی.

طبقه بندی JEL: G21,E58

*.Assistant Professor, Payame Noor University, Tehran, Iran.

E-Mail: a.abolhasani@yahoo.com

** Assistant Professor, Damghan University. (Corresponding Author).

E-Mail: moghadam_rafi@yahoo.com

*. استادیار دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

E-Mail: a.abolhasani@yahoo.com

** استادیار دانشگاه دامغان (نویسنده مسئول).

E-Mail: moghadam_rafi@yahoo.com

۱. مقدمه

علیرغم تلاش هایی که صورت گرفته است، از مهم ترین چالش های آموزش اقتصاد در ایران، عدم تطابق کامل آن با اصول اسلامی است. به نظر می رسد تغییرات در سرفصل دروس، بیشتر جنبه غیر کاربردی و عملیاتی شدن دارد. لذا روح و محتوای آن، کماکان، بدون تغییر مانده است. شاید بتوان گفت که مهم ترین دلیل نبودن یک محتوا و متن مناسب اقتصادی، در قالب اصول و قوانین اسلامی، در حوزه های مختلف خرد، کلان، بانکداری و ...، ضعف دانش ریاضیات، به خصوص ریاضیات جدید، در بین بیشتر اساتید و محققان اقتصاد اسلامی است.

یکی از مهم ترین تحولات در متون اقتصادی، به خصوص در طی چند سال اخیر، تغییر در زبان ریاضی این متون بوده است. در اقتصاد خرد، بیشتر مباحث در قالب آنالیز-توپولوژی^۱ و در اقتصاد در قالب کلان، بهینه سازی پویا و رویکرد استوکاستیک^۲ ارائه و تحلیل شده است. مقالات معتبر بین المللی نیز از این قاعده مستثنی نبوده اند. ضعف اساتید و محققان اقتصاد اسلامی در ریاضیات مدرن، به خصوص در حوزه های پیش گفته، سبب شده که بیشتر متون اسلامی در حوزه اقتصاد در حد فقه الاقتصاد باشند تا یک مدل منسجم و با ساختار قوی ریاضی، که قابل ارائه به مجامع بین المللی باشد.

از سوی دیگر، مباحث مربوط به بانکداری اسلامی، که یکی از حوزه های مهم اقتصاد اسلامی است، بیشتر به صورت حسابداری - مدیریتی تحلیل شده است. به دیگر بیان، اکثر کتاب ها و مقالات در حوزه بانکداری اسلامی در قالب مفاهیم حسابداری همراه با اصول فقهی است، تا یک متن و مدل اقتصادی. شاید بتوان گفت که مهم ترین وجه افتراق بین رویکرد حسابداری و رویکرد اقتصادی، در روش شناسی^۳ آن است؛ اولی عمدتاً بر مبنای گزاره های اثباتی^۴ و دومی، علاوه بر گزاره های اثباتی، به گزاره های

ارزشی^۵ نیز می پردازد. نویسندگان این مقاله، معتقد هستند که به همین دلیل در تعریف سود در اقتصاد (برخلاف حسابداری) از مفهوم هزینه فرصت^۶ نیز، بهره گرفته شده است.

مباحث پیش گفته، مؤلفین مقاله را بر آن داشت تا با ارائه یک سرفصل درسی بانکداری اسلامی پیشرفته، به برخی از مشکلات پاسخ دهند. بنابراین، هدف اصلی این مقاله ارائه یک سرفصل درسی بانکداری اسلامی پیشرفته به نحوی است که، اولاً، با رویکرد اقتصادی (نه حسابداری) و، ثانیاً، تا حدی با ارایه اصول مالیه و بانکداری اسلامی، به زبان ریاضی بیان شده باشد. از این رو پس از مقدمه، پیش نیازها و ضرورت های سرفصل بانکداری اسلامی پیشرفته طرح می شود. پس از این قسمت، پنج عنوان مهم: ۱. ماهیت پول در اقتصاد اسلامی؛ ۲. نظریه بنگاه و بانک اسلامی؛ ۳. نظریه سبد دارایی و بانک اسلامی؛ ۴. بررسی کارایی^۷ در بانک اسلامی؛ ۵. بانکداری مرکزی در نظام اسلامی در قالب سرفصل درسی بانکداری اسلامی پیشرفته ارائه می شود. قسمت آخر نیز به جمع بندی و نتیجه گیری اختصاص دارد.

۲. پیش نیازها و ضرورت ها

با بررسی منابع و کتب موجود در اقتصاد اسلامی، به خصوص حوزه بانکداری اسلامی، می توان دریافت که یک محتوای منسجم و قوی تألیفی بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی در سطح پیشرفته به زبان فارسی وجود ندارد. بنابراین، همان طور که ذکر شد، طرح درس بانکداری اسلامی پیشرفته ضروری به نظر می رسد. مهم ترین ویژگی های این سرفصل درسی که در این مقاله ارائه شده عبارتند از:

الف) نگاه اقتصادی به مسئله مالیه و بانکداری اسلامی و تحلیل بانکداری اسلامی با رویکرد اقتصادی.

5. Normative
6. Opportunity Cost
7. Efficiency

1. Topology
2. Stochastic
3. Methodology
4. Positive

ب) انطباق مباحث و مدل های جدید بانکی با اصول اسلامی.

ج) طرح مباحث پیشرفته بانکداری اسلامی در قالب مدل های ریاضی.

در قسمت قبل، به پنج عنوان درسی موضوعات انتخابی بانکداری اسلامی پیشرفته اشاره شد. به نظر می رسد ارائه این مفاهیم نیاز به پیشنیازهای بانکداری اسلامی در دو گام دارد. گام اول، بانکداری اسلامی مقدماتی، که دانشجوی باید ضرورت وجود بانک در اقتصاد اسلامی، روش های تخصیص و تجهیز وجوه در بانکداری اسلامی، انواع بانک اسلامی و بانکداری اسلامی بین الملل را در آن فرا گیرد. گام دوم، که شامل بانکداری اسلامی میانه است، و دانشجوی باید مدیریت ریسک^۱ در بانکداری اسلامی، تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی^۲، انطباق قوانین بین المللی بانکداری با اصول اسلامی (قوانین مربوط به توافقنامه های بازل^۳) صکوک و بانک اسلامی را فرا گیرد. بنابراین، مطالعه و فراگیری عناوین مربوط به بانکداری اسلامی پیشرفته، که در این مقاله ارائه شده، نیازمند یادگیری و فراگیری مباحث پیش گفته در گام اول و دوم است. از سوی دیگر، دانشجوی می بایست با دانش ریاضیات در سطح ریاضیات ۱ و ۲ کارشناسی و ریاضیات برای اقتصاد مقطع کارشناسی ارشد، به خصوص با مباحث بهینه سازی آشنایی داشته باشد.

۳. عناوین پیشنهادی برای درس بانکداری اسلامی پیشرفته

در این قسمت به بررسی و تحلیل چارچوب تفصیلی سرفصل های درس موضوعات انتخابی در بانکداری اسلامی پیشرفته پرداخته می شود. مهم ترین ویژگی سرفصل ها این است که با نگاه و تحلیل اقتصادی به مباحث پرداخته شده است. اکنون چهار سرفصل پیشنهادی به صورت مجزا مورد تحلیل قرار می گیرد.

1. Risk Management
2. Securitization
3. Basel Agreements

۳-۱. ماهیت پول در اسلام

مقالات و کتب مختلفی در باب ماهیت پول، ویژگی ها و وظایف آن در اقتصاد اسلامی نگاشته شده است. در این مقالات و کتب، دو رویکرد کلی، تحلیل و بررسی شده است. گروهی از این مقالات و کتب با نگاه فقهی به مسئله پول نگریده اند. اما گروهی دیگر، علاوه بر نگاه فقهی، مباحث و تحلیل های اقتصادی را نیز اضافه کرده اند. در این قسمت از مقاله هر دو رویکرد، به تفکیک، بررسی می شود. بدیهی است مسائلی که در ذیل مطرح می شود، متناسب با نیاز دانشجوی مقطع تحصیلات تکمیلی، با نگاه عمیق تر به مسئله پول در اسلام پرداخته می شود.

۳-۱-۱. رویکرد فقهی

با در نظر گرفتن سیر تاریخی پول در ادوار مختلف تاریخی، تا زمانی که پول در قالب فلزات ارزشمند، مانند طلا و نقره، وسیله مبادله و مبنای سنجش ارزش مبادلاتی کالا و خدمات بود، به سبب جوهر ذاتی ارزشمند آن، و تعلق صفت عرضی مالیت به آن، ابهامی در توجیه حقیقت و مالیت پول وجود نداشت. اما با تغییر ماهیت پول از فلزات ارزشمند به رسید پول و حواله و، به تدریج، تبدیل آن به اسکناس، که خود به طور مستقل جایگزین پول شده و، متعاقباً، ایجاد پول های تحریری و الکترونیکی و با توجه به ماهیت اسکناس، این ابهام به وجود آمد که جوهر ذاتی پول، صرفاً کاغذ است و ارزش این کاغذ، هیچ گونه تطابقی با ارزش معاملاتی آن ندارد (توسلی، ۱۳۸۴: ۷۰).

فقها و اندیشمندان اسلامی، در این باب، نظریات مختلفی ارائه نموده اند. اما با عنایت به اینکه نزدیک به همه نظریات مطرح شده متأثر از نظر آیت ... صدر است، با معرفی نظر ایشان، بحث مطرح می شود: در بیان احکام بیع صرف، استاد صدر، پول را در چهار قسم توضیح داده است:

الف) پول با جنس تمام عیار طلا، که مصداق تمامی احکام شرعی صرف است.

ب) پول کاغذی نیابتی، که دلیل و سند اثباتی وجود

طلای موجود در خزانه، صادر کننده آن پول است، که صدر،

حقیقی آنچه را دریافت کرده‌است، پردازد، مرتکب ربا نشده است.»

۳-۱-۲. رویکرد اقتصادی

پول، در علم اقتصاد کلان، بیشتر با کارکردهای آن در جامعه به صورت اثباتی تعریف می‌شود؛ زیرا این علم به تحلیل رفتار گروه‌های اقتصادی و عکس‌العمل آن‌ها در برابر تغییر متغیرهای اقتصادی می‌پردازد (میر معزی، ۱۳۸۲: ۷۵). اقتصاددانان مسلمان، بیشتر با نگرش کینزی تقاضای پول در اقتصاد اسلامی را مطالعه کرده‌اند؛ یعنی تقاضای پول را از جهت انگیزه‌های آن تقسیم کرده و به تحلیل هر قسم پرداخته‌اند؛ از این رو، خود به خود این پرسش مطرح شده که آیا در اقتصاد اسلامی با فرض حرمت بهره، تقاضای پول به انگیزه سفته بازی وجود دارد؟ به عبارت دیگر، آیا پول می‌تواند در اقتصاد اسلامی به مفهومی که کینز می‌گوید، ذخیره ارزش باشد؟ (همان: ۷۶)

نظریه‌های اقتصاددانان مسلمان را می‌توان به دو گروه طبقه بندی نمود:

الف) گروهی با این پیش‌فرض که ربا، بورس‌بازی و کنز (به مفهوم اقتصادی آن)، در اقتصاد اسلامی ممنوع است، تقاضای پول را مطالعه کرده‌اند. این گروه به دو قسم تقسیم می‌شوند: برخی به این نتیجه می‌رسند که در اقتصاد اسلامی تقاضای پول به انگیزه معاملاتی و احتیاطی وجود دارد و با تقاضای پول به دو انگیزه پیشین در اقتصاد سرمایه‌داری فرقی ندارد؛ ولی تقاضای پول به انگیزه بورس‌بازی وجود ندارد. این‌ها، به طور طبیعی، ناچارند در تحلیل‌های خود، از نظریه مقداری پول استفاده کنند (توتونچیان، ۱۳۷۵: ۷۶). برخی دیگر با همان پیش‌فرض‌ها، به این نتیجه می‌رسند که در اقتصاد اسلامی، افزون بر دو انگیزه معاملاتی و احتیاطی، انگیزه انفاق نیز وجود دارد و تقاضای معاملاتی پول، تابعی از درآمد و نرخ سود است.

ب) گروهی از اقتصاددانان مسلمان نیز با این پیش‌فرض که بهره، همان ربای محرم است و در اقتصاد اسلامی بازار اوراق قرضه وجود ندارد، ولی کنز پول (به مفهوم اقتصادی آن) یا بورس‌بازی در بازار سهام، صکوک و دارایی‌های

این نوع را هم در حکم صرف دانسته و آن را متفاوت با نوع اول ندیده است.

ج) قسمت سوم، زمانی است که منبع صادرکننده پول اقدام به انتشار پول کاغذی کرده؛ اما این پول کاغذی بیانگر تعهد صادرکننده آن به پرداخت ارزش طلای آن پول است. صدر دو وضعیت برای تعهد حاصل این قسم پول برشمرده است: وضعیت اول آنکه این تعهد مجرد التزامی و مستقل از منبع آن است. این پول کاغذی، به جهت اعتبار صادرکننده و وفا به تعهدش، ارزش مالی دارد. صورت دوم این است که تعهد منبع صادرکننده به پرداخت ارزش طلای آن، معنایش اشتغال ذمه منبع صادرکننده به اندازه ارزش طلای این پول کاغذی است. با این وصف، این قسم پول تنها وثیقه بدهی است و، در اصل ارزشی ندارد. تفاوت این دو وضعیت زمانی آشکار می‌شود که دارنده این پول کاغذی با آن اقدام به خرید کالا و یا خدماتی کند که در وضعیت اول کالا و خدمات را، در واقع، به وسیله دینی که در ذمه منبع صادرکننده است و نه پول کاغذی خریده است. این کاغذ فقط سند دین است و، در واقع، معامله با ارزش طلا یا نقره این کاغذها انجام شده است. به این دلیل، در معاملات صرف، تساوی بین ثمن و مثن ضروری است. در وضعیت دوم، عمل خرید با نفس این اوراق انجام می‌شود، نه به وسیله دینی که از آن ناشی می‌شود. چون معامله با این اوراق معامله با طلا یا نقره نیست، رعایت احکام بیع صرف در اینجا لازم و ضروری نیست.

د) این قسم نیز همان پول کاغذی است، اما صادرکننده آن خود را از پرداخت بهای ارزش طلای این اسکناس با اخذ مجوز قانونی معاف کرده‌است. آیت ... صدر، این پول را در حکم پول کاغذی الزامی، یعنی پولی که ارزش و قیمت ذاتی ندارد و ارزش و قیمت، فقط به وسیله قانون به آن داده شده است، دانسته است. او در الاسلام یقود الحیاه (صدر، بی تا: ۲۴۷) می‌نویسد: «پول‌های کاغذی اگرچه مال مثلی است، مثل آن فقط همان کاغذ نیست، بلکه هر چیزی است که قیمت حقیقی آن را مجسم و بیان می‌کند، از این رو، اگر بانک هنگام بازپرداخت سپرده‌ها به سپرده‌گذاران قیمت

پول، به انگیزه انجام معاملات سود آور، از نظر فقهی، از دو جهت ممکن است مورد اشکال قرار گیرد: اول این که، نگهداری پول به این انگیزه مصداق کنز است، دوم این که، انجام معاملات سود آور همان بورس بازی است که در شریعت ممنوع شده است.

اگر به دو اشکال پیشین پاسخ داده شود، نگهداری پول به این انگیزه نیز جایز خواهد بود. میر معزی، این دو اشکال را، جداگانه، در دو مقاله بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که کنز، به مفهومی که در نظریه پولی کینز مطرح است، با کنزی که در آیات ۳۴ و ۳۵ سوره مبارکه توبه، در اسلام تحریم شده، تفاوت دارد. کنز، در نظریه پولی کینز، به مفهوم نگهداری ثروت به شکل پول و خارج کردن پول از جریان گردش، فی نفسه حرام نیست. بلی، اگر به قصد جمع آوری ثروت باشد و حقوق الهی متعلق به آن را نپردازد، همان کنزی شمرده می شود که در آیات تحریم شده است (نک. همان جا). درباره بورس بازی نیز به این نتیجه رسیده است که در چارچوب احکام شریعت جایز است (نک. همو: ۱۳۸۲: ۶۴-۵۱). پس می توان نتیجه گرفت که در اقتصاد اسلامی نیز تقاضای مانده پول به انگیزه بورس بازی جایز است (همان). بنابراین با عنایت به مباحث پیش گفته در مورد ماهیت و تقاضای پول در اقتصاد اسلامی، می توان نکات زیر را ارائه نمود:

الف) پول در اقتصاد اسلامی، علاوه بر ارزش اسمی، ارزش حقیقی دارد. از این رو، پول علاوه بر واسطه مبادله و سنجش ارزش بودن وظیفه ذخیره ارزش را نیز ایفا می کند. **ب) در اقتصاد اسلامی تقاضای پول به انگیزه های معاملاتی و احتیاطی وجود دارد.**

ج) فرد مسلمان مقداری از پول را به انگیزه سرمایه گذاری در فعالیت های اقتصادی مشروع و دارای ارزش افزوده (نه بورس بازی به معنای اقتصاد متعارف)، نگهداری می کند. بنابراین، پول در اقتصاد اسلامی، سرمایه بالقوه است.

۳-۲. نظریه بنگاه و بانک اسلامی

پیش از ارائه عناوین درسی در این قسمت، به تفاوت مهم بنگاه تجاری با بانک می پردازیم. مهم ترین تفاوت از آنجا

حقیقی جایز است، تقاضای پول را بررسی، و توابع آن را استخراج کرده اند (همان جا). میر معزی (۱۳۸۲)، اقسام نگه داری پول، به لحاظ انگیزه در اقتصاد اسلامی، را این گونه طرح نموده است:

الف) نگهداری پول به انگیزه خرید اشیای مورد نیاز در زمانی که به آن اشیا نیاز است. به نظر می رسد هیچ یک از کسانی که ذخیره ارزش بودن پول را نفی می کنند، مخالف جواز نگهداری پول به این انگیزه نباشد. در حقیقت، اگر نگهداری پول به انگیزه انجام معاملات آتی مورد نیاز تجویز نشود، پول نخواهد توانست نقش واسطه در مبادلات را بازی کند. فرقی ندارد که این معاملات برای خرید کالاهای مصرفی یا سرمایه ای مورد نیاز باشد؛ یعنی هم مصرف کننده و هم سرمایه گذار به این انگیزه پول را نگه می دارد.

ب) نگهداری پول به انگیزه تأمین مخارجی که احتمالاً در آینده پدید خواهد آمد. نگهداری پول به این انگیزه، که انگیزه احتیاطی نامیده می شود، نیز مورد خلاف نیست. نگهداری پول به انگیزه احتیاطی، در حقیقت، فرقی با نگهداری آن به انگیزه پیشین ندارد؛ زیرا فردی که پول را به این انگیزه نگه می دارد، می خواهد معاملات آتی مورد نیاز خود را تأمین مالی کند. تنها تفاوت در این است که در فرض پیش، نیاز آتی قطعی است و در این فرض، احتمالی است. نگهداری پول به این دو انگیزه نه تنها منافاتی با نقش پول به صورت واسطه معاملات ندارد، بلکه نتیجه ایفای چنین نقشی است. پول از آن رو که واسطه در مبادلات است، به انگیزه معاملاتی و احتیاطی نگهداری می شود.

ج) نگهداری پول به انگیزه انجام معاملات سودآور (بورس بازی). معاملات سودآور ممکن است در بازار دارایی های مشهود یا بازار دارایی های مالی انجام شود. با توجه به این که در اقتصاد اسلامی بهره ممنوع و حرام است، بازار اوراق قرضه وجود ندارد؛ از این رو، در بازار دارایی های مالی فقط اوراق مشارکت و سهام خرید و فروش می شود. به دلیل آن که سند حاکی از دارایی مشهود هستند؛ از این رو، در اقتصاد اسلامی، تفکیک بین بازار دارایی های مشهود و نامشهود (مالی) وجهی ندارد. نگهداری

می‌کنند. بانک جامع، با توجه به ویژگی خاصی که در جذب و تخصیص وجوه دارد، مهم‌ترین هدفش تعیین نرخ از حق‌الوکاله و کارمزد خدمات است که سودش را در راستای اجرای اهداف مشترک حداکثر نماید. اما هدف بانک قرض-الحسنه رساندن منابع به نیازمندان به‌گونه‌ای است که با به‌دست‌آوردن درآمد معینی بتواند هزینه ناشی از نیروی کار، استهلاک، سرمایه و ... را تحت پوشش قرار دهد. در زیر توابع سود بانک قرض‌الحسنه و جامع آورده شده است:

$$\bar{\pi} = r_g g - C(D, g) - f \quad (1)$$

تابع بالا نشان دهنده تابع سود بانک قرض‌الحسنه است که در آن $\bar{\pi}$ برابر سود مشخصی است. حدود و دامنه آن از طرف نظام اسلامی تعیین می‌شود و متناسب با هزینه‌های بانک قرض‌الحسنه است. به عبارت دیگر، نرخ کارمزد (r_g) طوری باید تعیین شود که با فرض هزینه‌های معین، بانک به این سود مشخص دست یابد. در رابطه بالا g نشان‌دهنده حجم تسهیلات قرض‌الحسنه و C نشان دهنده هزینه بانک است که فرض می‌شود با افزایش سپرده (D) و تسهیلات قرض‌الحسنه (G)، هزینه‌های بانک نیز افزایش یابد؛ برای مثال، با افزایش حجم سپرده‌ها و تسهیلات قرض‌الحسنه تعداد نیروی کار برای خدمات رسانی بهتر می‌بایست افزایش یابد. f نیز هزینه ناشی از نکول و عدم باز پرداخت می‌باشد. معادله زیر نیز تابع سود یک بانک جامع اسلامی را نشان می‌دهد (Dermine, 1986:112).

$$\max E(\pi) = \alpha r_L - C(D, L) \quad (2)$$

$$s.t \quad L = (1-k)D \quad (3)$$

در رابطه (۲) سود انتظاری بانک اسلامی ($E(\pi)$) که برابر است با نرخ انتظاری سود ناشی از تخصیص وجوه از طریق عقود مبادله‌ای و مشارکتی (r_L) (که از میانگین موزون نرخ عقود مبادله‌ای که معین است و نرخ بازدهی عقود مشارکتی که انتظاری است به دست می‌آید). α برابر نرخ حق‌الوکاله است و سهمی از سود انتظاری است که عاید بانک می‌شود. $C(D, L)$ نیز نشان‌دهنده تابع هزینه بانک اسلامی است که فرض می‌شود با افزایش تسهیلات و سپرده، این هزینه

ناشی می‌شود که نسبت اهرمی^۱ (نسبت بدهی به دارایی) در یک بانک بسیار بزرگ‌تر از این نسبت در یک بنگاه تجاری متعارف است (Gillbert, 1984:619). شاید بتوان گفت که این مهم‌ترین وجه افتراق است که بررسی رفتار یک بانک را در قالب نظریه متداول بنگاه مشکل می‌سازد. مسئله مهم‌تر نیز آنکه، رفتار یک بانک اسلامی را چگونه می‌توان در نظریه متعارف بنگاه تحلیل نمود؟ مهم‌ترین هدف بانک در نظام بانکداری متعارف، حداکثرسازی سود است؛ اما آیا هدف یک بانک اسلامی نیز حداکثرسازی سود است؟ به دیگر بیان، در نظام بانکداری اسلامی، که قرض‌الحسنه یکی از روش‌های تخصیص و تجهیز وجوه است، می‌توان صرفاً حداکثرسازی سود را هدف یک بانک اسلامی دانست. برای تحلیل رفتار یک بانک اسلامی، در قالب نظریه بنگاه، فرض کنید دو نوع بانک اسلامی وجود دارد. یک نوع بانک که در آن روش‌های تخصیص و تجهیز وجوه از طریق عقود مبادله‌ای و مشارکتی، به استثنای عقد قرض‌الحسنه باشد (بانک جامع) و نوع دیگر که در آن تخصیص و تجهیز وجوه صرفاً از طریق قرض‌الحسنه است (بانک قرض‌الحسنه). دو نوع هدف را می‌توان برای این دو نوع بانک متصور بود. اهداف مشترک و اهداف اقتصادی. در اهداف مشترک، هر دو بانک به عنوان جزئی از کل دیده می‌شوند و زیرمجموعه‌ای از نظام اسلامی را تشکیل می‌دهند. با توجه به آموزه‌ها و اصول اسلامی، مهم‌ترین اهداف مشترک این دو بانک عبارتند از: الف) کمک به توزیع عادلانه ثروت در جامعه اسلامی؛ ب) تسهیل در فرآیند تولید در جامعه اسلامی؛ ج) کمک به خانوارهای کم‌بضاعت در تهیه کالاها و مایحتاج ضروری - البته این بیشتر در مورد بانک قرض‌الحسنه صادق است.

با عنایت به مواردی که ذکر شد دو نوع بانک اسلامی در تعقیب و به ثمر رسیدن این اهداف مشترک، با توجه به مسئولیت‌های خاص خود، وظایف یکسانی دارند و موظفند نظام اسلامی را در رسیدن به این اهداف یاری کنند. اما هرکدام از این بانک‌ها، به تناسب ساختار خاص خود، در امر تخصیص و تجهیز وجوه اهداف خاصی را تعقیب

1. Leverage

به گونه‌ای است که همراه با نا اطمینانی است، ضروری است تا جزء ریسک نیز وارد معادلات شود. رویکرد نظریه بنگاه از این لحاظ که ریسک را وارد معادلات نمی‌کند دارای نقصان است (Bessis, 1998:173).

با توجه به مباحث گذشته می‌توان سرفصل پیشنهادی برای بحث نظریه بنگاه و بانک اسلامی را به صورت زیر ارائه نمود:

الف) مقدمه

ب) نظریه بنگاه در بانکداری متعارف

ج) نظریه بنگاه در بانکداری اسلامی:

۱) بانک قرض الحسنه

۲) بانک جامع (رقابتی، انحصاری، رقابت ناقص)

د) رفتار بانک اسلامی با استفاده از نظریه بازی‌ها

ه) انتقادات مربوط به این دیدگاه

۳-۳. نظریه سبب دارایی و بانک اسلامی

در قسمت قبل، بانک اسلامی به عنوان یک بنگاه در نظر گرفته شده بود و تحلیل‌ها بر مبنای نظریه بنگاه و، به طور مشخص، بر مبنای مباحث سازماندهی صنعتی^۳ (I-O) بود. مهم‌ترین نقد و ضعف تحلیل‌های بحث قبل، عدم ورود ریسک به معادلات و روابط بود (همان). نظریه سبب دارایی که ابتدا توسط توبین و مارکویتز^۴ مطرح شد، ریسک را در تحلیل‌های مالی وارد نمود (Markowitz, 1959). ویژگی بارز نظام بانکداری و تأمین مالی اسلامی نیز عدم بازدهی و نرخ سود معین، به‌خصوص در عقود مشارکتی است. بنابراین، دانشجویان می‌بایست با این رویکرد کاربردی نیز آشنا شوند. مهم‌ترین مباحثی که ذیل این عنوان درسی مطرح می‌شوند، عبارتند از:

الف) تحلیل نرخ حق‌الوکاله بانک در شرایط نا اطمینانی؛

ب) تحلیل سهم بهینه عقود مبادله‌ای و مشارکتی در سبب دارایی بانک اسلامی؛

اکنون، به‌اختصار، هر یک از این موارد تحلیل می‌شوند:

افزایش می‌یابد. در رابطه (۳)، k برابر با نرخ ذخیره بانک، مثلاً نرخ ذخیره قانونی است. رابطه (۳) نشان‌دهنده قید ترازنامه بانک است، به نحوی که D, L به ترتیب برابر حجم تسهیلات و حجم سپرده می‌باشد. هدف بانک اسلامی حداکثر سازی سود (رابطه ۲) با توجه به قید ترازنامه (رابطه ۳) است (همان جا). با حل معادله بالا رابطه زیر استخراج می‌شود:

$$\frac{C'_L}{1-k} - C'_L = ar_L \quad (4)$$

البته روابط قبل تحلیل رفتار بنگاه برای بانک اسلامی در وضعیت رقابتی است؛ حالتی که بانک اسلامی به صورت انحصاری باشد، هر چند ساختار انحصاری در نظام اسلامی جایگاهی ندارد، در این صورت، تقاضای تسهیلات و سپرده به صورت رابطه (۵) می‌شود.

(Koch & Macdonald, 2003:127-28)

$$D_{r_D} > 0 \quad L^d = L(r_L) \quad L_{r_L} < 0 \quad (5)$$

$$D^d = D(r_D)$$

در این حالت نیز می‌توان تابع سود بانک را به توجه به قید تشکیل داد.

تحلیل سوم، مربوط به حالتی است که بانک به صورت رقابت ناقص^۱ باشد. در این مورد، دو حالت متصور است. حالت اول اینکه، بانک سود خود را، بدون توجه به حجم تسهیلات و سپرده بانک‌های دیگر، حداکثر نماید (مدل کورنو)؛ حالت دوم، شبیه مدل اشتاکلبرگ، بانک با توجه به حجم تسهیلات و سپرده بانک‌های دیگر سود را حداکثر نماید (Buckle & Thompson, 2004:171).

در نهایت این‌که، رفتار سپرده‌گذار و بانک اسلامی را با استفاده از نظریه بازی‌ها^۲ نیز می‌توان تحلیل کرد. البته درخور ذکر است که تحلیل بانک اسلامی از طریق نظریه بنگاه نواقصی دارد. مهم‌ترین نقص آن عدم وارد شدن جزء ریسک در معادلات است. به عبارت دیگر، با توجه به اینکه ساختار تأمین مالی اسلامی، به‌خصوص در عقود مشارکتی،

۳-۳-۱. تحلیل نرخ حق الوکاله بانک اسلامی در شرایط ریسک

فرض بر این است که تابع مطلوبیت انتظاری سود بانک اسلامی مورد نظر، به صورت زیر باشد.

(Freixas & Rochet, 1997: 112-136)

$$E[u(\bar{\pi})] = \bar{\pi} - \frac{1}{\gamma} \beta \sigma_{\pi}^2 \quad (1)$$

$E[u(\bar{\pi})]$ = مطلوبیت انتظاری ناشی از سود انتظاری

$\bar{\pi}$ = سود انتظاری ناشی از حق الوکاله

β = ضریب ریسک گریزی بانک

σ_{π}^2 = واریانس مربوط به سود انتظاری

فرض می شود بانک، α درصد از سود ناشی از تخصیص وجوه اعم از مبادله ای با مشارکتی را به عنوان حق الوکاله دریافت کند؛ در این صورت، سود انتظاری بانک برابر است با:

$$E\bar{\pi} = \alpha E(r_L)L \quad (2)$$

α = نرخ حق الوکاله

$E(r_L)$ = نرخ انتظاری سود تسهیلات

L = حجم تسهیلات

همچنین فرض می شود:

$$E(r_L) = E(r_L + \varepsilon_L), \varepsilon_L \sim N(0, \sigma_L^2)$$

از سوی دیگر:

$$\sigma_{\pi}^2 = \sigma_{r_L}^2 L^2 \alpha^2 \quad (3)$$

در این صورت، اگر رابطه (۲) و (۳) در رابطه (۱) جایگزین شوند:

(۴)

$$E[u(\bar{\pi})] = \alpha (r_L)L - \frac{1}{\gamma} \beta [\sigma_{r_L}^2 \alpha^2 L^2]$$

برای حداکثر سازی رابطه (۳) از این رابطه نسبت به L مشتق گرفته می شود:

$$E(r_L) = \beta \alpha \sigma_{r_L}^2 \quad (5)$$

$$\frac{\partial E[u(\pi)]}{\partial L} = \alpha (r_L) - \frac{1}{\gamma} \beta \alpha \sigma_{r_L}^2 = 0$$

اگر رابطه (۵) در رابطه (۲) جایگزین شود:

$$E(\pi) = \beta \alpha^2 L^2 \sigma_{r_L}^2 \quad (6)$$

رابطه (۶)، عوامل مؤثر در سود انتظاری بانک را نشان می دهد.

۳-۳-۲. تحلیل سهم بهینه عقود مبادله ای و مشارکتی در سبد دارایی بانک اسلامی

دانشجو در این قسمت با چگونگی سهم بهینه تسهیلات مبادله ای و مشارکتی در سبد دارایی یک بانک اسلامی آشنا می شود. فرض شود یک بانک اسلامی فرصت تخصیص تسهیلات مشارکتی به میزان A و تسهیلات مبادله ای به میزان B را با نرخ سود انتظاری RA برای تسهیلات مشارکتی و نرخ سود معین R_B برای تسهیلات مبادله ای در اختیار دارد. در این صورت، نرخ بازدهی برای سبد تسهیلات (دارایی) به صورت زیر محاسبه می شوند.

$$R = \theta R_A + (1-\theta)R_B \quad (7)$$

در رابطه بالا θ سهم تسهیلات مشارکتی و $1-\theta$ سهم تسهیلات مبادله ای در سبد دارایی بانک اسلامی است. این حالت واریانس R به صورت زیر محاسبه می شود:

(Bessis, 1998: 215-47)

$$\begin{aligned} \sigma_R^2 &= \text{Var}[R - E(R)] \\ &= \theta^2 \text{Var}(R_A) + (1-\theta)^2 \text{Var}(R_B) + 2\theta(1-\theta)\text{Cov}(R_A, R_B) \end{aligned} \quad (8)$$

$$= \theta^2 \sigma_A^2 + (1-\theta)^2 \sigma_B^2 + 2\theta(1-\theta)\rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B$$

مشخص است که ضریب همبستگی A, B ($\rho_{A,B}$) به صورت زیر محاسبه می شود: (همان)

$$\rho_{A,B} = \frac{\text{Cov}(R_A, R_B)}{\sigma_A\sigma_B}$$

اکنون برای حداقل کردن رابطه (۸) از این رابطه نسبت به θ مشتق گرفته می شود:

$$\frac{\partial \sigma_R^2}{\partial \theta} = 2\theta\sigma_A^2 - 2(1-\theta)\sigma_B^2 + 2\rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B - 4\theta\rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B = 0 \quad (9)$$

$$\theta(\sigma_A^2 + \sigma_B^2 - 2\rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B) = \sigma_B^2 - \rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B$$

سپس از رابطه (۳)، θ محاسبه می شود:

$$\theta = \frac{\sigma_B(\sigma_B - \rho_{A,B}\sigma_A)}{\sigma_A^2 + \sigma_B^2 - 2\rho_{A,B}\sigma_A\sigma_B} \quad (10)$$

ط) تعیین نرخ تنزیل مجدد اسناد مالی واقعی. در قسمت بعد، دانشجو با مهم ترین ابزارهای سیاست پولی بانک مرکزی در نظام اسلامی آشنا می شود. البته مقالات متعددی در باب ابزارهای سیاست پولی در بانکداری اسلامی را نظریه پردازی و مدل سازی نموده اند، که قابل ارائه و بررسی هستند؛ اما، در این قسمت به اختصار، به مهم ترین ابزارهای سیاست پولی در نظام اسلامی پرداخته می شود. مهم ترین ابزارها عبارتند از:

الف) عملیات بازار باز؛
ب) تغییر نرخ ذخیره قانونی؛
ج) تغییر نرخ تنزیل مجدد.

البته تأثیر تغییر هر یک از عوامل بالا و اثر آنها بر متغیرهای اقتصادی در نظام اسلامی باید بررسی شود. یکی از مهم ترین مباحث در ادبیات بانک مرکزی، بحث استقلال بانک مرکزی^۱ است، که مقالات متعددی در این حوزه نوشته شده است. در نظام اقتصاد اسلامی چگونه می توان استقلال بانک مرکزی را تحلیل نمود؟ در اقتصاد اسلامی، بانک مرکزی جزئی از یک نظام واحد و به طور کلی بخشی از آن است. بنابراین در اقتصاد اسلامی بانک مرکزی همراه دولت اسلامی بوده و در نیل به رسیدن اهداف اقتصادی دولت نقش مهمی دارد. از دیگر سو، گودهارت^۲ (۱۹۹۰:۱۸۹)، در ادبیات مربوط به بانک مرکزی، معمولاً سه نوع استقلال برای بانک مرکزی طرح نمود:

الف) استقلال هدف^۳. در این مورد، بانک مرکزی توانایی و اختیار هدف گذاری های مربوط به سیاست پولی، نرخ تورم، حجم نقدینگی و نرخ ارز را دارد. به عبارت دیگر، در این مورد بانک مرکزی می تواند، مستقل از دولت، به هدف گذاری و سیاست گذاری های پولی بپردازد. به نظرمی رسد این نوع استقلال با روح اقتصاد و نظام اسلامی در تناقض است؛ چرا که بانک مرکزی جزئی از یک نظام اقتصادی است و در صورت استقلال هدف بانک مرکزی، ممکن

در رابطه (۱۰)، θ سهمی از تسهیلات مشارکتی را نشان می دهد که ریسک سبد تسهیلات بانک اسلامی را حداقل می نماید. بدیهی است با استفاده از θ و $1-\theta$ ، سهم بهینه عضو مبادله ای و مشارکتی در سبد دارایی را با رویکرد اسلامی، می توان محاسبه نمود.

۳-۴. بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی

امروزه در تمام نظام های اقتصادی، وظیفه تنظیم مقررات بانکی، کنترل حجم نقدینگی و، به طور کلی تنظیم مقررات پولی کشور توسط بانک مرکزی صورت می پذیرد. در نظام اقتصاد اسلامی نیز بانک مرکزی وظیفه سیاست گذاری های پولی، بانکی و مالی را در قالب اصول اسلامی بر عهده دارد. بنابراین، ضروری است که دانشجویان با وظایف، ساختار و، به طور کلی ادبیات بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی آشنا شوند.

دانشجویان، ابتدا، در این قسمت می بایست با وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی آشنا شوند. طبق موسویان (۱۳۸۶:۹۲)، مهم ترین وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی عبارتند از:

- الف) تعیین نرخ سپرده قانونی؛
ب) عملیات بازار باز از طریق اوراق بهادار غیر ربوی به خصوص صکوک؛
ج) نظارت بر نرخ سود تسهیلات اعطایی در عقود مبادله ای؛
د) نظارت بر سهم سود تسهیلات اعطایی در عقود مشارکتی؛
ه) نظارت بر نرخ کارمزد تسهیلات قرض الحسنه؛
و) تعیین نرخ حق الوکاله برای بانک، به لحاظ به-کارگیری سپرده های سرمایه گذاری؛
ز) نظارت بر فعالیت های پولی و بانکی برای مبارزه با پولشویی، سفته بازی، حبس پول و هر فعالیت مالی و بانکی که با اصول اسلامی در تضاد است؛
ح) نظارت و تعیین حداقل سرمایه (کفایت سرمایه) و نسبت اهرمی برای بانکها؛

1. Central Bank Independence
2. Goodhart
3. Goal Independence

دست می آید که تابع زیان بانک مرکزی که از ترجیحات اجتماعی به دست آمده را حداقل می سازد. اکنون بانک مرکزی با توجه به قاعده تیلور^۱، نرخ بهره متناسب با سطح تورم هدف گذاری شده را تعیین می کند (همان).

$$r - \pi^* = \phi(\pi - \pi^*) + \gamma(x - x^*) \quad (۱۲)$$

به دیگر بیان، در این حالت سیاست گذار پولی (بانک مرکزی)، با توجه به شکاف تولید و نرخ تورم هدف گذاری شده، نرخ بهره را تعیین می کند. اکنون پرسشی که مطرح می شود این است که آیا در نظام اسلامی این روابط تأیید می شود؟ تحلیل هدف گذاری بانک مرکزی در نظام اسلامی شامل دو اصل مهم است که منجر به تفاوت با نظام متعارف می شود:

الف) یکی از مهم ترین اهداف نظام و اقتصاد اسلامی توزیع عادلانه ثروت، کاهش فاصله طبقاتی و جلوگیری از بی عدالتی است. بنابراین، بانک مرکزی می بایست هدفی را انتخاب کند تا ضمن اینکه تابع زیان حداقل شود، فاصله طبقاتی نیز کاهش یابد. بنابراین به نظر می رسد می بایست قیدی به رابطه (۱۱) اضافه شود:

$$Z^2(x) \leq \bar{u}(x) \quad (۱۳)$$

در رابطه (۱۳)، $Z^2(x)$ نشان دهنده مجذور تفاضل درآمد فقیرترین و ثروتمندترین فرد جامعه (دهک بالا و پایین درآمدی) است که نباید از سطح u بالاتر رود. (توجه شود که Z و u هر دو تابعی از سطح تولید x هستند)

ب) در نظام بانکداری متعارف، صرفاً نرخ بهره ابزار سیاستی بانک مرکزی برای دستیابی به سطح تورم هدف گذاری شده است؛ اما در نظام اسلامی نرخ سود عقود مبادله ای، سهم سود عقود مشارکتی و نرخ حق الوکاله بانک-ها نیز در این هدف گذاری تأثیر دارند.

پرسشی که مطرح می شود این است که آیا قید منحنی فیلیپس و قاعده تیلور قابلیت کاربرد در اقتصاد اسلامی را دارد؟ برای پرسش به این سؤال باید دقت داشت که برخی از اصول علم اقتصاد بدیهی هستند و در تمام شرایط صادق هستند؛ مثلاً، رابطه بین حجم نقدینگی و تورم یک رابطه

است بین سیاست مالی و پولی تناقض ایجاد شود. بنابراین، استقلال هدف در این نظام اسلامی جایگاهی ندارد.

ب) استقلال عمل یا رویه^۱. در این مورد، بانک مرکزی توانایی و اختیار انتخاب بهترین روش برای دستیابی به اهداف تعیین شده از سوی دولت را دارد. در نظام اسلامی بانک مرکزی می باید روشی را برای دستیابی به هدفی خاص تعیین کند که به مصلحت جامعه اسلامی، با کمترین هزینه و با هماهنگی سیاست های مالی باشد.

ج) استقلال مدیریت^۲. این استقلال، مهم ترین نوع استقلال در بانک مرکزی است؛ به عبارت دیگر، انواع استقلال پیش گفته در گروهی این استقلال است (همان). در نظام اسلامی، بانک مرکزی در کنار دولت است نه در خدمت آن. به دیگر بیان، بانک مرکزی در رسیدن نظام اسلامی به اهداف متعالی، به دولت کمک می کند.

موضوع دیگری که ذیل عنوان بانک مرکزی در نظام اسلامی می باید تحلیل شود، مسئله هدف گذاری در بانک مرکزی است. در نظام های اقتصادی متعارف، مهم ترین ملاحظه سیاستی بانک مرکزی، تحقق اهداف کلان اقتصادی و، در رأس آن، ایجاد ثبات در قیمت ها از طریق نیل به نرخ تورم هدف گذاری شده است. کلین^۳ (۲۰۰۳: ۲۱۸-۲۰۵)، در ادبیات بانکداری مرکزی، برای بانک مرکزی یک تابع زیان^۴ به صورت زیر مطرح نمود.

$$L = L(\pi - \pi^*, x - x^*) \quad (۱۱)$$

π = نرخ تورم جاری

π^* = نرخ تورم هدف گذاری شده

x = تولید جاری

x^* = تولید هدف گذاری شده

بانک مرکزی می بایست تابع بالا را با توجه به قید منحنی فیلیپس^۵ ($\pi = x + \pi^e + \varepsilon$) حداقل نماید. به عبارت دیگر، در این حالت نرخ تورم متناسب با سطح تولیدی به

1. Operational Independence
2. Management Independence
3. Klein
4. Loss Function
5. Philips Curve

به اهداف نظام اسلامی، هدف گذاری نماید و در راه رسیدن به این اهداف، شفاف و مستحکم گام بردارد. در یک جمع بندی کلی، می توان سرفصل های مربوط به بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی را به صورت زیر ارائه نمود:

الف) وظایف بانک مرکزی در نظام اسلامی

ب) استقلال بانک مرکزی

ج) هدف گذاری بانک مرکزی در نظام اسلامی (شبهات ها و تفاوت ها با نظام بانکداری متعارف)

د) ناسازگاری زمانی در بانکداری مرکزی

۳-۵. بررسی تکنیک های کارایی بانکداری اسلامی

یکی از مهم ترین کارکردهای اقتصاددانان بانکی بررسی و سنجش کارایی در صنعت بانکداری است. اما سنجش کارایی در یک بانک با یک بنگاه تجاری متفاوت و مشکلات خاص خود را دارد. یکی از این مشکلات، سنجش و اندازه گیری ستانده در یک بانک است. به دیگر بیان، میزان ستانده در یک بانک، بر حسب مقادیر فیزیکی، قابل اندازه گیری نیست.

از نظر آلن و رای^۱ (۱۹۹۶: ۶۷۲-۶۵۵)، مهم ترین معیارها و ابزارها جهت سنجش و اندازه گیری ستانده در یک بانک عبارتند از: تعداد حساب ها؛ تعداد مبادلات^۲؛ متوسط ارزش حساب ها؛ میزان دارایی به ازای هر کارمند؛ متوسط کارمندان در هر شعبه؛ میزان دارایی به ازای هر شعبه؛ ارزش کلی سپرده ها و تسهیلات؛ ارزش درآمدی بانک.

تکنیک های کارایی در بانکداری اسلامی از آن جهت اهمیت دارد که بحث کارایی در اقتصاد بسیار اهمیت دارد. بنابراین، دانشجو می بایست با این تکنیک ها آشنایی داشته باشد. مسئله مهم در این قسمت، نبودن مشکل در استفاده از روش های متعارف برای بررسی کارایی در بانکداری اسلامی است. بنابراین، بسیاری از این تکنیک ها قابلیت کاربرد در نظام بانکداری اسلامی را دارند. در این قسمت به مهم ترین تکنیک های سنجش کارایی در بانکداری، اعم از

مشخص و معینی است که در تمامی نظام های اقتصادی پذیرفته شده است؛ بنابراین، کسی نمی تواند ادعا کند که در نظام اسلامی بین حجم پول و تورم رابطه وجود ندارد. در مورد رابطه منحنی فیلیپس نیز همین مسئله صادق است. این رابطه نیز یک اصل پذیرفته شده در مورد رابطه بین تورم انتظاری، تولید جاری و نرخ تورم است که از طریق رویکرد تجربی تبدیل به یک رابطه جبری شده است. بنابراین، به نظر می رسد این رابطه در اقتصاد اسلامی نیز صادق باشد. در مورد رابطه تیلور این تحلیل را باید محتاطانه تر به کار برد؛ چرا که در این رابطه نرخ بهره عامل کلیدی و، به عبارتی، متغیر کنترل است. به نظر می رسد برای کاربرد این رابطه در اقتصاد اسلامی می بایست، به جای نرخ بهره، از میانگین موزون سود تسهیلات مبادله ای و مشارکتی استفاده کرد بنابراین همان طور که ذکر شد، بانک مرکزی باید با نظارت بر سود تسهیلات در بانک های اسلامی (مربوط به عقود مبادله ای و مشارکتی) به سیاست گذاری بپردازد.

یکی از تحلیل های مهم که در ادبیات سیاست های پولی، بخصوص بانکداری مرکزی، مطرح است مسئله ناسازگاری زمانی^۱ است (همان). این مسئله ابتدا توسط کیدلند و پرسکات^۲ در سال ۱۹۷۷ مطرح شد. آن ها در مقاله خود به قابلیت اعتماد و تعهد بانک مرکزی در اجرای سیاست ها پرداختند. یک سیاست سازگار زمانی^۳ است اگر عمل یا سیاستی که در زمان t برای زمان $t+1$ طرح ریزی می شود، همچنان در زمان $t+1$ برای اجرا بهینه باشد؛ اما در حالتی که این سیاست یا عمل در زمان $t+1$ مانند زمان t بهینه نباشد، این سیاست، ناسازگار زمانی است. در موقعیت ناسازگاری زمانی، مصلحت^۴ بر قواعد^۵ ترجیح دارد و سیاست گذاران در (بانک مرکزی)، به تناسب موقعیت و با توجه به مصلحت (اغلب سیاسی)، سیاست ها را تغییر می دهند. آنچه مسلم است، ناسازگاری زمانی در نظام اسلامی جایگاهی ندارد. بانک مرکزی می بایست، با توجه

1. Time Inconsistency
2. Kydland and prescost
3. Time Consistent
4. Discretion
5. Rules

6. Allen & Rai
7. Transactions

۴. بحث و نتیجه گیری

در این مقاله، مباحث پیشرفته بانکداری اسلامی در قالب یک طرح درس موضوعات انتخابی بانکداری اسلامی پیشرفته ارائه شدند. در ابتدا پیش نیازها و ضرورت‌های این طرح درس بررسی شد و مشخص شد که با توجه به نبودن یک منبع درسی بانکداری اسلامی پیشرفته با رویکرد اقتصادی، تهیه و ارائه چنین منبعی ضروری است. از سوی دیگر، پنج عنوان پیشنهادی با عنوان ماهیت پول در اقتصاد اسلامی، نظریه بنگاه و بانک اسلامی، نظریه سبد دارایی و بانکداری اسلامی، بانکداری مرکزی در اقتصاد اسلامی و تکنیک‌های سنجش کارایی در بانکداری اسلامی تحلیل شد. همچنین، فراگیری مطالب پیش‌گفته نیازمند آشنایی دانشجویان با مباحث بانکداری اسلامی در دو گام مقدماتی و میانه است. بدیهی است که این مقاله آغاز یک راه جدید و بدیع برای رسیدن به یک هدف والاتر است و همت همه دانشجویان، اساتید و محققان اقتصادی اسلامی را در حوزه و دانشگاه، می‌طلبد.

اسلامی یا غیر اسلامی، پرداخته می‌شود. به طور کلی، روش‌های سنجش کارایی بانکی به دو گروه کلی زیر تقسیم می‌شوند: رویکرد نسبت‌های مالی؛ پیش بینی اقتصادسنجی (همان).

یو^۱ (۱۹۹۲: ۳۱) از دیدگاه دیگر، تکنیک‌های سنجش کارایی از دو رویکرد پارامتریک^۲ و ناپارامتریک^۳، قابل اندازه‌گیری هستند. در رویکرد پارامتریک، نیاز به تصریح و تعیین یک تابع برای سنجش کارایی است. مهم‌ترین روش‌ها در رویکرد پارامتریک عبارتند از: تحلیل مرز تصادفی^۴ و رویکرد توزیع آزاد^۵ (همان). در رویکرد ناپارامتریک به تصریح یک تابع معین نیاز نیست. مهم‌ترین روش در این رویکرد، تکنیک تحلیل پوششی داده‌ها^۶ (DEA) است (همان). البته یک مسئله در اینجا قابل ذکر است و اینکه برخی از متغیرهای قابل استفاده در تکنیک سنجش کارایی در بانکداری متعارف باید به متغیرهای مربوط به بانکداری اسلامی تبدیل شوند؛ مثلاً، در بحث انواع حساب‌ها در نظام بانکی متعارف می‌بایست تعدیل و جایگزینی‌هایی اعمال شود.

منابع

توتونچیان، ایرج. (۱۳۷۵). پول و بانکداری اسلامی. تهران: موسسه تحقیقات پولی و بانکی ایران.

رضایی میر قاندر، محسن. (۱۳۸۴). پول، اعتبار و تعادل عمومی. تهران: اندیکا.

صدر، سید محمد باقر. (بی تا). الاسلام یقود الحیاه. بیروت: دارالتعارف للمطبوعات.

گروهی از مولفان. (۱۳۸۴). پول در اقتصاد اسلامی. تهران: سمت.

موسایی، میثم. (۱۳۸۳). ربا و کاهش ارزش پول. تهران: پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس.

موسویان، سید عباس. (۱۳۸۶). بررسی راهکارهایی برای حل مشکل تاخیر تأدیه در بانکداری بدون ربا. قم: موسسه امام خمینی (ره).

آصفی، محمد مهدی. (۱۳۷۴). احکام فقهی پول. فقه اهل بیت، ۷، ۲۹-۴۵.

آقا نظری، حسن و غفوری چرخابی، حسین. (۱۳۸۹). قدرت خرید، مقوم مثلث پول‌های اعتباری. جستارهای اقتصادی، ۱۳، ۱۲۸-۱۰۳.

توسلی، محمد اسماعیل. (۱۳۸۴). بررسی و نقد نظریه‌های برخی از اندیشه وران اسلامی درباره ماهیت پول. اقتصاد اسلامی، ش ۱۹، ۱۲۳.

1. Yue
2. Parametric
3. Non – Parametric
4. Stochastic Frontier Analysis
5. Distribution free Approach
6. Data envelopment analysis

Allen, L. & Rai, A. (1996). Operational efficiency in banking: An international comparison. *Journal of Banking and Finance*, 20, 655-672.

Amel, D., Barnes, c., Panetta, F. & salleo, C.(2004). Consollidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence. *Journal of Banking and Finance*, 28, 2493-2519.

Bessis, J. (1998). *Risk Management in Banking*. Chichester, UK: John Wiley & Sons.

Buckle, M. & Thompson, J. L. (2004). The UK Financial System: Theory and Practice (4th rdn). Manchester, UK: Manchester University Press.

De Grauwe, P.(1982). The exchange rate in a portfolio blance model of the banking sector. *Journal of Money and Finance*, 1, 225-239.

Dermine, J.(1986). Deposit rates, credit rates and bank capital: The Monti – Klein model revisited. *Journal of Banking and Finance*, 10, 99-114.

Dermine, J. (2003). The new World of euro banking. in: A.W. Mullineux and v. Murinde (eds), *Handbook of international Banking*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.

Gilbert, R.A.(1984). Bank market structure and competition: A survey. *Journal of Money, Credit and Banking*, 16, 617-645.

Goodhart, C.A.E.(1990). *The Evolution of Central Banks*. Cambridge, MA: MIT press.

Kim, T.(1993). *International Money and Banking*. London, UK: Routledge.

Klein, M. (2003). A theory of the banking firm. *Journal of Money, Credit and Banking*, 3, 205-218.

Koch, T.W. & MacDonald, S. S. (2003). *Bank management*, (5th ed.). South Western, OH: Thomson.

Lewis, M.(1991). Theory and practice of the banking firm. *Surveys in Monetray Economics* .(vol.2), edited by C.J.Green and D.T. Llewellyn. Oxford, UK: Blackwell.

Markowitz, H. M. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. New York, NY: John Wiley & Sons.

----- (۱۳۸۶). طرح پیشنهادی برای اصلاح و تکمیل قانون عملیات بانکی بدون ربا (بهره). مجموعه مقالات هجدهمین همایش بانکداری اسلامی، ۹۳-۹۲.

----- (۱۳۸۲). انواع بانک های بدون ربا. *اقتصاد اسلامی*، ۱۱، ۷۸-۴۹.

میر معزی، سید حسین.(۱۳۸۲). تقاضای پول در اقتصاد اسلامی. *اقتصاد اسلامی*، ۱۰، ۵.

----- (۱۳۸۲). بورس بازی از دیدگاه فقه. *اقتصاد اسلامی*، ۹، ۴.

----- (۱۳۸۲). مفهوم کنز از دیدگاه علم اقتصاد و از دیدگاه اندیشمندان اسلامی، نامه مفید، ۹(۳۵)، ۴۰-۲۳.

هاشمی شاهرودی، سید محمود.(۱۳۷۴). احکام فقهی کاهش ارزش پول. *فقه اهل بیت*، ۱(۲)، ۱۵-۲.

Rogoff, K .(1985). Optimal degree of commitment to an intermediate monetary target. *Quarterly Journal of Economics*, 100, 1169-1189.

Yue, P.(1992). *Data envelopment analysis and commercial bank performance: A prime with applications to Missouri banks*. Federal

Reserve Bank of St Louis Review, Janury / February, 31-45.